

نامه ادبی ماهیانه

ارمغان

مرداد ماه

۱۳۱۰ شمسی

ژوئیه - اوت

۱۹۳۱ مسیحی

شماره

ششم

سال

دوازدهم

مدیر و نگارنده وحید دستگردی

مبداء تاریخ ایران شناسی در اروپا

بقلم آقای تربیت

بمناسبت تأسیس مطبعه ارمغان

تاریخ تأسیس مطبعه - مطبوعات پارسی

اگرچه بدایت معرفت پالسنه شرقی در اروپا و رجوع و احتیاج تألیفات ایرانی در قرن دوازدهم میلادی از روز فتوحات اسلامی شروع شده و تألیفات عربی ابن سیناء و غزالی در مملکت فرانس یکی از مراجع عمده فلاسفه آن عصر بوده و بجهت تحصیل لسان عربی مدرسه در پایتخت این مملکت تأسیس یافته است ولی اساس عمده ایران شناسی بعد از اختراع دستگاه طبع در اوائل قرن شانزدهم میلادی یعنی پس از طلوع ایراعظم سلسله صفویه و بالخصوص در دوره شاه عباس کبیر و از آن بعد بعمل آمده است .

اما صنعت طبع اگرچه سه هزار سال قبل از این در بابل و پس از مدتی در پکین بواسطه قالبهای برجسته و لوحه های محکوک و منقور شروع شده و در حوالاند و اندلس آلت طبع با سمة معمول بوده و در اواخر قرن هفتم هجری بشرمان

کیخاتومان در تمام بلاد ایران چاوخانه‌های متعدد دایر و کاغذپاره مربع مستطیلی باسم چاو طبع شده است که کلمه چاپ را در زبان پارسی ازان لفظ گرفته و استعمال کرده اند ولی این صنعت طبعی که حالیه در تمام عالم بشکل کنونی معمول و متداول شده یکی از کشفیاتی است که مبدء تاریخ قرون جدیده و منشاء ترقیات عصر حاضر بوده و این اختراع تا اواخر قرن پانزدهم باغلب شهر های اروپا وارد و تأسیس شده و تمام شرف و افتخاران عاید و منسوب بمخترع ان گوتنبرغ است که هیکل لامبوت ان زینت چاپخانه های بزرگ دنیا است و اولین مطبوعه گوتنبرغ توراة عبرانی است که در تاریخ ۱۴۵۵ بطبع رسیده است .

تا اواخر قرن پانزدهم میلادی شماره مطبوعات اروپا بده هزار جلد بالغ میگردد که ربع ان فقط در مملکت ایتالی چاپ شده و در ۵ شهر ان مملکت مطبعه دائر بوده است زیرا که دو نفر از پاپهای معروف انجا ژولیوس دوم و لئون دهم در اوائل ان قرن مرایی و مشوق فنون و صنایع و علوم و ادبیات و مطبوعه و مطبوعات ان مملکت بوده و بتأسیس مطبعه و تکمیل ان فوق العاده همت میگماشته اند از جمله مطابع معروف ایتالیا مطبعه قصبه فانو بوده که اولین کتاب عربی ترجمه ادعیه سبعمه مسیحی ها در تاریخ ۱۵۱۸ در ان مطبعه چاپ شده است .

و از جمله مطابع ان مملکت مطبعه شهر ونیز بوده که کتاب (الجاوی) محمد بن زکریای رازی در ۱۵۰۹ و اولین مرتبه قرآن کریم در تاریخ ۱۵۱۸ یعنی چهار قرن قبل از این در انجا بحلیه طبع درآمده است . اما مشهورترین مطبعه این مملکت در تاریخ ۱۵۱۶ در شهر رم از طرف لئون دهم تأسیس یافته و بیک قسمت عمده از امهات کتب علمی و فلسفی از تألیفات مشاهیر ایران و عرب مانند کتاب البستان فی عجائب الارض و البلدان در ۱۵۸۴ و کافیه ابن حاجب در ۱۵۹۱ و نزهة المشتاق

فی ذکر الامصار والافاق در ۱۵۹۲ و کلیات قانون و کتاب النجاة در ۱۵۹۳ و تحریر اقلیدس در ۱۵۹۵ در آن مطبعه چاپ شده و قریب به بیست جلد از رسائل و تألیفات ابن سیناء نیز در مطبعه شهر فلورانس بطبع رسیده است

اما اولین مطبوع پارسی در اروپا توراتی است در چهار زبان بخط عبرانی که یکی از آنها بزبان پارسی است و آن در ۱۵۴۶ در استانبول چاپ شده بعنوان تراغلو ت معروفست و از مطبوعات اولیه پارسی سیره حضرت مسیح است که در تاریخ ۱۶۳۹ در لیدن چاپ شده و کتاب مقدس معروف به پولیغلوت است که در نه لسان (عبرانی - سامری - کلدانی - سریانی - عربی - یونانی - لاتینی حبشی - پارسی) در تاریخ ۱۶۵۷ در لیدن بطبع رسیده و آن شش جلد است و این اول کتابی است که بوسیله اعانه طبع و توزیع شده و کرومول معروف هزارلیره بطبع و نشر آن اعانه فرستاده و گمرک کاغذ آن را نیز معاف داشته است مقصود عمده پاپها از تأسیس مطابع شرقی و طبع کردن ترجمه کتب مقدس در اروپا دعوت و تبشیر مردم مشرق زمین بدین خود بوده و بدین سبب جمعیه های مختلف نیز از هیئتهای روحانی مانند اوگوستین هاو (کارملیت) هاو (کاپوسین) هاو (ژزویت) ها و (دومینیکان) ها بطرف ایران و اصفهان میفرستاده اند

در تاریخ ۱۶۰۴ میلادی مطابق ۱۰۱۳ هجری جمعیتی از میسیونرهای کارم کاتولیک بشهر بصره وارد شده و از آنجا در سال ۱۰۱۶ هجری بشهر اصفهان آمده اند بعضی از آنها رساله ها و کتابها بزبان پارسی ترجمه و تألیف کرده اند که بعضی از آنها در اروپا بطبع رسیده است یکی از آنها اینیاس دو ژوزوس (فرهنگی از لسان لاتین پارسی تألیف نموده و آن در تاریخ ۱۶۵۱ در شهر رم چاپ شده است و یکی دیگر از آن جمعیت آنژ دو سنت ژوزف از اهل تولوز که در ۱۶۶۰ میلادی مطابق ۱۰۷۱ هجری بشهر اصفهان آمده چندین کتاب تألیف کرده است منجمه

تاریخ ایران و فصول بقراط و ترجمه و تفسیر ادویه طبیه ایرانی است که بامر سلوی چهاردهم در سال ۱۶۸۱ در پاریس چاپ شده و کثیر اللغة الفارسیه است که از السنه ایتالیائی و لاتینی و فرانسوی پارسی ترجمه و توضیح شده و در سال ۱۶۸۳ در امستردام بقالب طبع درآمده است .

مؤلف مشارالیه در فرهنگ السنه اربعه مزبوره مطالب پرقیمتی راجع به رسومات و اجتماعات و مدارس و مطابخ عید صغویه و فهرست مفصلی راجع بکتاب تحصیلی مدارس از زمان مرقود داشته است نمونه مختصری از کلمات آن کتاب بجهت مقایسه و تطبیق انعید باحالت حاضره عیناً نقل میشود :

اکابر و علمای عجم کتب ریاضی بسیار می پسندند بنا بر این تا کبیرا ریاضی دان ندانند داخل فضلا نمی شمارند

درین کتب ریاضی رساله یعقوب بن الصباح الکندی مشهور است

درین کتب مساحه مساحت ابوللینوس البرجی

در جبر اقبال سه کتاب هرون

در هندسه المنازل الحساب العملی لابن الوفا

در علم حساب حساب عالی قوشجی

در مناظر تفتح المناظر لذوی الابصار والبصائر و کتاب نور حدیقه الابصار و

نور حدیقه الانظار

در نجوم زیج جامع کوشیار و زیج ایلخانی و تسهیل زیج سید علی

و شفاء الاسقام فی وضع الساعات علی الرخام لابن عمر الصوفی .

و سند مقاله بطلمیوس و کتاب بزرجمهر فی مسائل الزیج والتحفه الشاهیه

القطب السین شیرازی . و المدخل الکبیر لابی معشر البلخی . و جامع احکام المسائل

تألیف ابی یوسف .

در موسیقی کتب فارابی و ابی زلتو و غیر آنها

مشق موسیقی کتابهای موسیقی بسیار در اصفهان دیدم و بسیاری از آنها را

پاریس برده و ترجمه کرده‌اند. انتهای

در زبان پارسی چند جلد کتاب مطالعه کردم خصوصاً ذخیره خوارزمشاهی

و طب یوسفی و کفایت منصوره

باصمه کردن ، قالب زدن ، طبع نمودن ، منطبع گردانیدن ، باصمه خانه

کارخانه بصمچی (حضرات پادریان کرملیط میدانی مطبعه بصمه‌عربی و پارسی در عبادت

خانه خودشان در اصفهان برپا و دائر کرده بودند و هنوز دارند و ارمانه نیز در

جلفا باصمه ارمنی دارند لیکن هیچ‌یک انجام نیک در عمل نیافته از سبب خستگی هوا

در تواریخ ارمانه مینویسند که ارمنیها در اوایل سلطنت شاه عباس اول

پس از کوچ و مهاجرت از خلفای اذربایجان کلیسیای جامعی در جلفای اصفهان

بعنوان (امناپر کیتچ) بجهت عبادت و قرائتخانه و کتابخانه تأسیس نموده کتب خطی

قدیمی خودشان را که از خلفای تبریز همراه آورده بودند همه را در اجا

جمع کرده و مدرسه و مطبعه نیز در آن بنا تشکیل دادند خلیفه آن زمان حاجانور

قیصریه که مؤسس مطبعه و مطبوعات ارمنیهاست در تاریخ ۱۶۴۰ کتابی از نام

ارمنی بعنوان (هارانت زوارک) یعنی حیات اجداد روحانی و بعد از آن کتاب

کلیسیائی (ژاما گیرگ) نام در آن مطبعه چاپ کرده و بجهت یاد گرفتن اصول صحیح

دستگاه طبع هوانس نامی از اجزای آن مطبعه را با روپ فرستاد و او پس از

سه سال زحمت در مملکت ایتالی و تکمیل عمل طبع مطبعه کاملتری بصفهان

آورده با مساعدت میناس نام نقاش سلطنتی که آثار او در چهل ستون و عالی قاپو

موجود است گل کاری های اطراف الت طبع و فواصل حروفات را حاضر ساخته

و مطبعه را دایر کرد و اولین کتابیکه در اجا چاپ کرد تقویم نجومی ارمنیها بود

که بعنوان (پارزاتومار ازاریاکی) معروفست

سیاح معروف تاورنیه درسیاحتنامه خود چنین مینگارد :

در تاریخ ۱۶۴۱ یک نفر از ارامنه جلفای اصفهان یعقوب ژان نام که نجات بود و مدتی در اروپا اقامت داشته است در موقع مراجعت بایران یک دستگاه طبع باصفهان آورده و قالب های انرا هم خود او میساخته است پس از دایر شدن آن مطبعه چندین کتاب از ادعیه و اوراد مذهبی در آنجا طبع کرده و خیال داشت که بطبع انجیل پردازد ولی نظر بر آنکه این اسباب طبع از طرفی قطع نان عده از اشخاص میشد که بواسطه تحریر و کتابت امرار معیشت خود مینمودند و از جهتی اطفال و محصلین مدارس بواسطه این اختراع از یاد گرفتن خط کم کم بی میل میشدند و بعلاوه مطبوعات این مطبعه نیز کم رنگ و سفید و غیر مطلوب از چاپ بیرون میآمد لذا انچرخ دائر نگردیده و از کار افتاد

شاردن معروف فرانسوی نیز در جلد چهارم سیاحتنامه خود چنین گفته است ایرانیها میل زیادی بداشتن مطبعه و عزم راسخی به آوردن آن دارند زیرا که فوائد و منافع انرا دیده و میدانند و صدمرتبه تا حال خواسته اند مطبعه داشته باشند ولی تا کنون موفق بدائر کردن آن نشده اند در تاریخ ۱۶۷۶ (۱۰۸۷) از من درخواست کردند که عماله از فرنک بیاورم تا عمل طبع را برانها یاد دهد و در این باب برادر مجتهد بزرگ اصفهان که مطبوعات پارسی و عربی فرنک را من باو داده بودم بحضور شاه برده و اجازه تحصیل کرده که اسباب طبع را بایران بیاورند ولی وقتیکه مسئله پول بمیان آمد همه چیز بهم خورد !

سباحت دونفر سیاح مزبور و نشر سیاحتنامه آنها مقدمه و فتح الباب سیاحین اروپا و ارباب تتبع و تدقیق گردیده و مسئله ایران شناسی در اروپا بدرجه کسب اهمیت نموده که بعضی از مشاهیر نویسندگان و ارباب قلم آنان حکایات و روایات شیرین و نمایش

های مظنن مانند فاجعه زردشت و سیروس و استروغیره تألیف نموده و بمعرض تماشا و نمایش گذاردند

فاجعه سیروس در ۱۷۰۶ و فاجعه زردشت در ماه نوامبر سال ۱۷۴۹ از طرف جمعیت اکادمی بموقع تماشا گذارده شده است زمزمه و سرودهای مغان ایران در این فاجعه اخیر یکی از بهترین تصنیفهای معروفی است که موسیقی شناس مشهور (رامو) فرانسوی آنها را تألیف ساخته و خنیا گران برگزیده پاریس در آن تماشا بادهسته موزیک سلطنتی مترنم بوده اند

در اواخر قرن هیجدهم و نوزدهم دو نفر از مشاهیر مملکت فرانس (انکنیل د پرون) و (دارمستتر) کتاب اوستا را ترجمه و تفسیر کرده بطبع رسانیدند و در همین قرنها مدارس السنه شرقی و انجمن های آسیائی و مجله هائی راجع بآسیا و مشرق تأسیس و دائر شده و علمای علم ادب و اثار عتیقه و علم اشتقاق و زجال سیاسی و ارباب تتبع و تحقیق مانند (سیلوستر د ساسی) و کاترمرو و نولدکه - و پول هورر و کونت (گوبینو) و (سرجان ملکم) و (رولنسون) و (دیولافوا) و (اولیویه) و (دمورگان) و صدها امثال آنان کتابها و نقشه ها تألیف و نشر کرده اند و کتابهای پارسی که بسی محتاج الیه ماست مانند جامع التواریخ خواجه رشید، نظام التواریخ بیضاوی، لغات فرس اسدی معیار جمالی فخری، مقدمه الادب زمخشری، زیج سلطانی الغریک، کتاب الالبیه عن حقایق الادویه، موفق هروی، گاستان سعدی، پند نامه عطار، رباعیات خیام و باباطاهر و کلیات خواجه حافظ و ناصر خسرو، دواوین منوچهری و امیر یارذاری یوسف و ذلیخای فردوسی و جامی و غیر آنها که برای شمردن آنها و تعریف آنها میجاه و مجلدات لازم است در اروپا بطبع رسانیده اند و از جمله مطبوعات مهمه یارسی که هنوز مانند آنها در ایران بطبع نرسیده است فرهنگ السنه اربعه لاتینی و عربی و ترکی و پارسی منسکی است که بسمت ترجماتی در سفارت لهستان استبول

بوده و فرهنگ مزبور در سال ۱۶۷۲ در شهر وین بقلب طبع درآمده و در
 دیباچه آن مقدمه مبسوطی از کتب صرف و نحو و لغات السنه شرقی بیان کرده است
 و از جمله مطبوعات مهمه پارسی در اروپا فرهنگ پارسی (ازان اوگوست قولدس)
 است که از زبان پارسی بلسان لاتینی ترجمه و توضیح شده بعلاوه ضمیمه مصادر
 پارسی دارای ۲۶۶۸ صفحه بوده و در عرض دوازده سال در تاریخ ۱۸۶۸ طبع
 آن تمام شده است. مؤلف مشارالیه از علمای مشهور اصول لغات و علم اشتقاق
 السنه سنسکریت و زند و پهلوی و پارسی بوده و چندین کتاب در صرف و نحو و تطبیق
 السنه مذکوره و شعرو شعرا و تاریخ ایران تألیف کرده است و یکی دیگر از مطبوعات
 مهمه پارسی که فوق العاده جانب توجه و تعجب است شاهنامه فردوسی طوسی با
 ترجمه فرانسوی است که مترجم آن (ژول موهل) که یکی از مشاهیر مستشرقین قرن
 نوزدهم میلادی است مانند مؤلف این کتاب سی سال تمام بترجمه آن زحمت کشیده
 و در عرض چهار سال هم از صبع خارج شده است یعنی در سال ۱۸۸۳ شروع به
 طبع آن نموده اند و در ۱۸۸۷ در هفت جلد ضخیم طبع آن خاتمه پیدا کرده است
 از جمله مطبوعات مهمه پارسی انوال الفضلا ولسان العجم است که بفرهنگ شعوری
 مشهور و در دو جلد با کمال تناسب در ۱۱۵۵ در استانبول طبع شده است مناظر -
 الانشاء خواجه جهان بدون ذکر تاریخ طبع و عروض جامی در ۱۲۶۱ نیز از
 مطبوعات پارسی استانبول محسوب میشوند بیشتر از همه جا کتب پارسی در شهرهای
 مملکت هند بطبع رسیده کلیات خواجه حافظ و شیخ سعدی شیرازی که میرزا
 ابوطالب تبریزی معروف به تصحیح هرد و مجموعه همت گماشته و مقدمه بر آنها
 افزوده است از جمله مطبوعات نفیس پارسی مملکت هند محسوب میشوند و مشروحه
 ذلر مصحح مشارالیه در حق ادو کتاب در تذکره خلاصه الافکار مرقوم داشته است
 (استرجانس که از اعزّه فرنگ است و مناسبت مزاجی با اهل کمال هر جائی

دارد در آغاز سنه ۱۲۰۰ اراده کرد که بعضی کتب مشهوره - سلامی را که تصحیف کاتبان در شرف اذیع است بنا بر یادگار نیک نام بقانون کتب فرنگ چها به کرده از آفت باز دارد لذا شروع از کلیات خواجه حافظ مرحوم و شیخ سعدی کرده مبلغی بر اینکار صرف نمود و چون چها به گران مقلد محض و بی سواد میباشند اهتمام آنکار باین فقیر محول فرمود این فقیر اولاً نسخه از دوازده دیوان خواجه انتخاب کرده انرا بچها به خانه فرستاد و بسبب تصحیح غلط چها به گران چند سال آنکار امتداد یافته در اواسط ۱۲۰۶ هجری روی تمامی نهاد قریب هزار و دو صد نسخه در کمال تقیح یکبارگی مرتب گشت و چون صاحب موصوف در این اثنا رهگردی ولایت خویش گشت چها به دیگر در معرض تعویق ماند حالا آن کتب در بلاد کلکته در معرض بیعت ششصد کتاب که بکاغذ فرنگ نقش شده ه عوض اشرفی که شانزده رویه بوده باشد و ششصد دیگر که بر کاغذ هند است به هشت رویه میفروشند و این اول کتاب اسلامی است که بدستور فرنگ چها به شده حروف بشکل نستعلیق است)

و از جمله مطبوعات مهمه انجا یکی دیگر هم برهان قاطع است که در سال ۱۲۳۳ در کلکته بقطع بزرگ و ضخیم با حروف سری چاپ شده و مقدمه مشروحی راجع بقوانین و لغات و فرهنگ های پارسی و عربی و ترکی و غیره که در تصحیح ان لغات رجوع کرده مرقوم داشته است . و از جمله مطبوعات مهمه انجا شاهنامه فردوسی است که یش از همه جا در تاریخ ۱۸۲۹ ترنرماکان انگلیسی در چهار جلد بطبع رسانیده است . و از جمله مطبوعات انجا یکی هم توقعیات مختصری است که اولین مرتبه در تاریخ ۱۲۴۰ هجری در مطبعه شیخ هدایت الله در کلکته چاپ شده است .

کتب زیادی از مؤلفان پارسی در قاهره مصر پس از تأسیس مطبعه بولاق

از طرف محمدعلی پاشا (۱۱۸۲۱) بخط نستعلیق سربی چاپ شده است گلستان شیخ سعدی و کلیات حافظ و پند نامه عطار. از جمله مطبوعات انجمن که در ۱۲۴۳ هجری طبع شده اند و نفیس ترین مطبوع انجا مثنوی مولانا جلال الدین رومی با ترجمه ترکی منظوم سخیفی است در هفت جلد که در سنه ۱۲۶۴ هجری طبع درآمده و سیاحتنامه خوارزم رضاقلیخان هدایت هم با همان حروف در سنه ۱۲۹۲ در همان مطبعه چاپ شده است. اما تاریخ ورود مطبعه بخاک ایران چنانکه در فوق گفته شد در قرن یازدهم هجری بوده است ولی تاریخ بدایت مطبوعات شرقی در ایران از اوایل قرن سیزدهم هجری شروع شده است مؤلف منتظم ناصری در ضمن وقایع سال ۱۲۳۳ تأسیس مطبعه را یکی از مآثر فتحعلیشاه محسوب داشته و چنین مینویسد: «همدین سال ۱۲۳۳ چاپ حروف که به فرانسه تکرانی گویند بتوجهات حضرت نایب السلطنه در ایران رواج یافته و بعضی شروع و رواج این صنعت را در ایران از وقایع سال قبل دانسته» و در کتاب المآثر والاثار راجع بمطبوعات ایران چنین گفته است: «صنعت طبع اگرچه از عهد خاقان مغفور فتحعلی شاه به توسط منوچهر خان گرجی معتمد الدوله وارد ایران شده ولی کتبی که از عهد خاقان مغفور تا آخر عهد پادشاه میروند بمحمدشاه منطبع گردیده در جنب کتبی که در سلطنت این پادشاه بطبع رسیده بمشابه قطره است و دریا»

نگارنده در تاریخ ۱۳۳۴ هجری که بمسقط الرأس الت طبع و کتابخانه موسوم به غوثبرع رفته بودم در مدخل اطاق موزه الت طبع و حروفات و مطبوعات اولیه لوحه درازی دیدم که با اندازه همتاد و پنج سانتیمتر طول نصب شده و تاریخ ورود دستگده طبع بممالک مختلفه را ثبت کرده بود در آن میان تاریخ ورود آنرا به مملکت ایران در سنه ۱۲۲۱ بواسطه عباس میرزا نایب السلطنه قید کرده بودند نگارنده محض اصلاح سهویبارتیس آن کتابخانه ملاقات کرده و بعضی از دقیق تاریخی

را ذکر کرده و تقاضای اصلاح آن لوحه کردم مشارالیه با کمال تشکر در دفتر کتابخانه مرقوم داشته و از این سهو کتابخانه خیلی اظهار تعجب نمودند :
 در یکی از چند گاهای علمیه اجنبیه بنظرم رسید که در سنه ۱۷۸۱ میلادی مطابق ۱۱۹۹ هجری یکدستگاه مطبعه نیز از بندر بوشهر بایران وارد شده است .
 خلاصه کلام عباس میرزای نایب السلطنه از سلسله قاجار عشق زیادی صنایع و فنون و ترجمه و تألیف کتاب داشت و اشخاص زیادی برای آوردن آلات طبع و یاد گرفتن عمل آن بامر و تشویق وی بفرنگ رفته و برگشته اند منجمه در حوائی سال ۱۲۳۳ هجری یکدستگاه مطبعه سربی در شهر تبریز دایر شده و چندین کتاب در آن مطبعه چاپ کرده اند اولین مطبوع آنجا رساله ایست بعنوان فتیحه که مطالب آن عبارت از تفصیل جنگ ایران و روس است که در سال ۱۲۲۷ واقع شده و بوسیله صاحبخانه گلستان خاتمه پیدا کرده است .

کتاب دیگر بنام **الکتاب الجهادیه** در آن مطبعه چاپ شده و کلمات ذیل در آخر آن رساله نوشته شده است **قدم الکتاب الجهادیه علی ید اضعف العباد محمد علی بن حاجی محمد حسین الاشتیانی السامور بعمل الطبع من الدولة العلیه القاجار فی دار الانطباع الواقعه فی بلدة تبریز بتاريخ خمس وعشیرین من شهر رمضان المبارک سنه ۱۲۳۳ هجریه**

رساله مزبور را بفاصله پانزده ماه دوباره در تبریز چاپ کرده و در آخر آن چنین نوشته اند **قدم الکتاب الجهادیه علی ید اقل خلائق العبد المذنب الراجی المحتاج الی عفو ربه الکریم زین العابدین بن ملک محمد التبریزی المأمور بعمل الطبع من الدولة العلیه القاجاریه فی دار الانطباع الواقعه فی دار السلطنه تبریز فی تاریخ یوم ثناء سابع شهر ذی الحجة الحرام اربع وثلثین و مئین بعد الف من الهجرة النبویه سنه ۱۲۳۳**
 رساله مذکور از جمله منشآت میرزا عیسی قائم مقام بزرگ مشهور است

که در ترغیب جهاد محتوی فتوای دو نفر از مجتهدین مسلم انوقت شیخ محمد جعفر و آقا سید علی تألیف شده و این نسخه مطبوع مختصر رساله مفصل آن مرحوم است بعنوان (احکام الجهاد و اسباب الرشاد) اولی برساله جهادیه صغیر و دویمی بعنوان کبیر معروف و اولش اینست: بر روان دانشوران پوشیده نماند که بسط نور وجود و نظم بزم شهود برای تکمیل طاعت و معرفت است که الطاعة فرع و اصلها الشرع درختی که بیخ محکم ندارد شاخ خرم نیارد

و از جمله مطبوعات اولیه تبریز رساله ایست باسم تعلیم نامه در عمل آبله زدن تألیف دکتر کارمک انگلیسی حکیم باشی اذربایجان و در آخر آن چنین مرقوم شده است کمترین بنده دعا گو ناظم امور باسمه خانه دار السلطنه تبریز علی بن الحجاج محمد حسین المرجوم تبریزی الشهیر بامین الشرع باسمه کردن رساله مزبور مشهور نمودند . . . در تاریخ ۲۸ شعبان المعظم سه هزار و دوویست و چهل و پنج هجری انطباع و انتقاش نسخ رساله صورت اتمام پذیرفت

چهار سال قبل از رساله فوق تاریخی موسوم بمآثر سلطانیه که مشتمل بر مآثر سلطنت قاجار از زمان جلوس الی سال ۱۲۴۱ باشد از تألیفات حاجی عبدالرزاق بیگ دنیلی متخلص به مفتون در تبریز طبع شده و در آخر آن چنین میگذارد: نواب ولیعهد شهریار تاجدار جمیع تصنیفات بلاد فرنگ را در ایران مندول ساخته از جمله تصنیفات غریبه عمل انطباع بود که او را باسمه گویند و این نسخه جدید که موسوم به مآثر سلطانی است در دار الانطباع دار السلطنه تبریز با اهتمام کارگذاران حضرت ولیعهد و استادی جناب ملا محمد باقر تبریزی بتاریخ اواخر رجب المرجب سه هزار و دوویست و چهل و یک هجری شرف اتمام و اختتام پذیرفت . . . و سوای این کتاب مستطاب در دار الخلافه طهران میرزا زین العابدین تبریزی با اهتمام منوچهر خان مجلداتی از کتب حدیث باسمه کرده است

میرزا زین العابدین تبریزی برحسب امر فتحعلیشاه قاجار در تاریخ ۱۲۴۰
 بطهران احضار و عمل طبع باو واگذار شده است و او از کتب احادیث و اخبار
 مثل عین الحیوة ، جلاء العیون ، مفتاح النبوة و غیر آنها را در طهران بطبع رسانیده
 و بعد از آنها بطبع کتب دیگر مانند حق الیقین و حلیة المتقین و زاد المعاد و قرآن
 کریم و غیره پرداخته و در آخر زاد المعاد طهران چنین طبع شده است بحکم
 محکم سلطانی . . . جناب . . . ناموس السلطنه العلیا مؤتمن السلطنه مدت خصال
 محمدخان . . . بسعی و اهتمام جناب میرزا زین العابدین که جامع جمیع علم
 و عمل و از اعیان دار السلطنه تبریز است و در محروسه ایران مبدع این فن عزیز
 در دار الخلاف طهران بدرجه کمال رسیده کتبی که اهل علم از آن انتفاع یابند
 مطبوع آمد .

تمام شد کتاب زاد المعاد در ماه ربیع الاول در سال هزار و دوویست و چهل
 و چهار هجری . و باید دانست که نظر بریاست منوچهر خان معتمدالدوله تمام
 مطبوعات سربی اندوره بچاپ معتمدی مشهور و معروف شد و الان نیز همان
 لقب و عنوان باقی است

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

قیه در

عشق * وفائی

از کتاب سرگذشت اردشیر

اساس عشق جز رسم وفائست نباشد گر وفا عشقی بجا نیست
 بدور کودکی عشق جهانگیر زپستان وفا داری خورد شیر
 اگر شیر وفا خشکی پذیرد نگشته کامد این کودک بمیرد
 اگر لیلی نمیبودی وفا دار نه مجنون دشت پیمودی نه کهسار
 نمیایست از اول عهد بستن و گریستی خطا باشد شکستن
 بمصر دهر از زهار خواری عزیز مصر خواهد دید خواری